(**<u>इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद</u>**)

[१९९६] ३ एस. सि. आर ८३६ – ८४४.

मेजर राधा कृष्णन

- व्ही -

युनियन ऑफ इंडिया आणि इतर

मार्च 25,1996

[एम. के. मुखर्जी आणि जी. बी. पट्टनायक, जे. जे.]

आर्मी अधिनियम 1950 :- कलम 19, 122, 127.

आर्मी नियम, 1954: नियम 14.

सेवा कायदा - लष्करी अधिकारी - गैरवर्तन - सेवा समाप्ती - न्याय चौकशी - संक्षिप्त प्रक्रिया - मुदत मर्यादेमुळे प्रतिबंध - मर्यादा कालावधीच्या समाप्तीसाठी खटला अव्यवहार्य होता या आधारावर सेवा समाप्ती - असे मानण्यात आले की असे होऊ शकत नाही - नियम 14 चा वापर मर्यादा कालावधी ओलांडण्यासाठी केला जाऊ शकत नाही - न्यायचौकशीची असमर्थता किंवा अव्यवहार्यता - समाधानाचा आधार गैरवर्तन आणि इतर उपस्थित परिस्थिती असणे आवश्यक आहे आणि कोणताही बाह्य घटक नाही - न्याय चौकशी शिवाय पुढे चलणे हे नियम 14 (2) साठी पूर्णपणे बाह्य व परकीय आहे.

शब्द आणि वाक्ये :-

" अव्यवहार्य ' - 'अशक्य ' आणि 'अव्यवहार्य '- याचा अर्थ आर्मी अधिनियम, 1950 च्या संदर्भात.

अपीलकर्ता, जो भारतीय सैन्यातील मेजर आहे, त्याला 10 डिसेंबर 1990 रोजी आर्मी अधिनियम, 1950 च्या कलम 19 अन्वये, आर्मी नियम, 1954

च्या नियम 14 सह नोटीस देण्यात आली होती, ज्यात त्याने नोटीस जारी होण्याच्या सुमारे 7 वर्षांपूर्वी केलेल्या कथित गैरवर्तनाबद्दल त्याच्या सेवा का संपुष्टात आणल्या जाऊ नयेत याचे कारण दाखविण्याचे आवाहन करण्यात आले होते. नोटीसमध्येच असे म्हटले गेले होते की कथित गैरवर्तणुकीचे प्रकरण मुदत बाह्य झाल्यामुळे अव्यवहार्य होते आणि लष्करप्रमुखांचे मत होते की त्यांना सेवेत ठेऊन घेणे अनिष्ट होते. अपीलकर्त्याने सादर केलेले कारण दाखवा अधिकाऱ्यांनी नाकारले. अधिकाऱ्यांच्या शिफारशीनुसार केंद्र सरकारने 28 फेब्रुवारी 1992 रोजी अपीलकर्त्याची सेवा संपुष्टात आणणारा आदेश पारित केला. उच्च न्यायालयाच्या एकल न्यायाधीशाने सेवा समाप्तीचा आदेश रद्द केला आणि सर्व परिणामी लाभांसह त्याला सेवेत पुन्हा नियुक्त करण्याचे निर्देश दिले. अपील केल्यावर द्विसदस्यीय खंडपीठाने अपीलकर्त्याची रिट याचिका फेटाळली. अधिनियमाच्या कलम 127 वर अवलंबून राहून असे म्हणण्यात आले की कायद्याच्या कलम १९ सह नियम१४ अंतर्गत कार्यवाही निर्धारित मर्यादेचा कालावधी संपल्यानंतर केली जाऊ शकते जी कलम १२२ अंतर्गत विहित केली आहे.

या न्यायालयात केलेल्या अपीलमध्ये अपीलकर्त्यासाठी असा युक्तिवाद करण्यात आला होता की (i) कायद्याच्या कलम 122 अंतर्गत अपीलकर्त्याची न्याय चौकशी मुदत बाह्य झाल्यामुळे नियम 14 ला आवाहन देऊ शकत नाही; आणि (ii) कोर्ट मार्शल चालवण्यासाठी अनिष्टता किंवा अव्यवहार्यतेबद्दलचे समाधान हे स्वभाव आणि गैरवर्तनाच्या संदर्भातूनच आले पाहिजे आणि कोणत्याही बाह्य घटकातून नाही जसे की सध्याच्या प्रकरणात मर्यादा कालावधीचा समावेश आहे.

अपील मंजूर करून आणि द्विसदस्यीय खंडपीठाचा निर्णय बाजूला ठेऊन, ह्या न्यायालयाचे

असे म्हणणे पडले की, 1. एकदा का न्याय चौकशीची मर्यादा संपली की अधिकारी नियम 14 (2) अंतर्गत कारवाई करू शकत नाहीत. 2. नियम 14 अंतर्गत असलेल्या

अधिकाराचा वापर अशा प्रकारे केला जाऊ शकत नाही जो आर्मी अधिनियम, 1950 मध्ये नमूद केलेल्या मर्यादेच्या पलीकडे जाईल आणि जर नियम 14 चा असा अर्थ लावला गेला तर तो स्पष्टपणे अधिकारबाह्य ठरेल. [842 -F; 843 -C]

2. या प्रकरणात न्याय चौकशी मुदत बाह्य झाली होती. जेव्हा न्याय चौकशी स्वतःच कायदेशीररित्या अशक्य आणि अस्वीकार्य होती तेव्हा तो अव्यवहार्य असण्याचा प्रश्न उद्भवू शकत नाही किंवा उद्भवत नाही. 'अव्यवहार्यता' ही संकल्पना 'अशक्यता' पेक्षा वेगळी आहे, कारण नंतरच्या शब्दाचा अर्थ परिपूर्ण आहे, आधीच्या सर्व घटनांमध्ये काही प्रमाणात कारण आणि सरावासाठी काही गोष्टींचा समावेश आहे. 'अव्यवहार्यता' ही संकल्पना 'अशक्यता' पेक्षा वेगळी आहे, कारण नंतरच्या शब्दाचा अर्थ परिपूर्ण आहे, आधीच्या सर्व घटनांमध्ये काही प्रमाणात कारण आणि सरावासाठी काही गोष्टींचा समावेश आहे. "अव्यवहार्य' असे गृहीत धरतो की कृती 'शक्य' आहे परंतु काही व्यावहारिक अडचणी किंवा इतर कारणांमुळे ती केली जाऊ शकत नाही. हेच तत्त्व 'अनिष्ठ' चाचणी पूर्ण करण्यासाठी तितकेच लागू होईल कारण त्याचा अर्थ असा आहे की ते फायद्याचे नाही; परिस्थितीशी गैरसोयीचा, अयोग्य, अनैतिक. म्हणून, जोपर्यंत एखाद्या अधिकाऱ्यावर कोर्ट मार्शलद्वारे कायदेशीररित्या खटला चालवला जाऊ शकतो, तोपर्यंत संबंधित अधिकारी, असा खटला अव्यवहार्य किंवा अनावश्यक नाही या आधारावर नियम 14 (2) लागू करू शकतात.

3. कायद्याचे कलम 127 'कोर्ट मार्शल' ऐवजी 'फौजदारी न्यायालय' च्या खटल्याशी संबंधित आहे आणि 'कोर्ट मार्शल' द्वारे खटला संपल्यानंतरच्या टप्प्याबद्दल बोलते. **जोपर्यंत कोर्ट मार्शलद्वारे खटल्याच्या मर्यादेचा कालावधी संबंधित आहे तोपर्यंत कायद्याचे कलम 122 ही स्वतःच एक संपूर्ण संहिता आहे कारण ती केवळ त्याच्या उपकलम (1) मध्ये अशा खटल्यांसाठी मर्यादेचा कालावधी प्रदान करत नाही तर उपकलम (2) मध्ये निर्दिष्ट करते ज्या गुन्ह्यांच्या संदर्भात मर्यादा कलम लागू होणार नाही. वरील कलमाच्या अटी परिपूर्ण असल्याने आणि कलम 473 फौजदारी प्रक्रिया संहितेप्रमाणे मुदतवाढ देण्यासाठी कायद्यांतर्गत

कोणतीही तरतूद करण्यात आलेली नसल्यामुळे, हे स्पष्ट आहे की मर्यादेच्या कालावधीनंतर सुरू झालेला कोणताही खटला स्पष्टपणे बेकायदेशीर असेल. अधिनियमांतर्गत विहित केलेल्या मर्यादेच्या अशा तरतुदीला प्रशासकीय कृतीद्वारे अधिलिखित किंवा अडथळा आणला जाऊ शकत नाही, जो नियमांतर्गत प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून केला जातो. [842-जी, एच; 843-अ-ब]

4. नियम 14 (2) च्या सुरुवातीच्या शब्दांवरून हे स्पष्ट होते की अधिकाऱ्याच्या गैरवर्तनाबद्दलच्या अहवालाचा विचार करून न्याय चौकशीच्या अकार्यक्षमतेबद्दल किंवा अव्यवहार्यतेबद्दल समाधान मिळवावे लागते. याचा अपरिहार्यपणे अर्थ असा आहे की, गैरवर्तन आणि त्याच्याशी संबंधित इतर संबंधित घटना अशा समाधानासाठी एकमेव आधार असणे आवश्यक आहे. परंतु समाधानकारकपणे न्याय चौकशी शिवाय पुढे जाणे गैरवर्तणुकीच्या बाहेरचे - सध्याच्या प्रकरणातील मर्यादेच्या गैरवर्तनाची जबाबदारी पूर्णपणे नियम 14 (2) च्या विरुद्ध असेल. [843 - H ; 844 - A , C]

लेफ्टनंट कर्नल (टीएस.) एम. सी. ढिंगरा - वि - यूनियन ऑफ इंडिया आणि इतर , (1980) 2 दिल्ली लॉयर 109, मंजूर. *

नागरी अपील अधिकारिता :- 1996 चे दिवाणी अपील क्र. 5121.

1994 च्या डी. बी. (सी.) एस. ए. क्र. 116 मधील राजस्थान उच्च न्यायालयाच्या दिनांक २१/०३/९४ च्या निकाल आणि आदेशावरून.

अपीलकर्त्यासाठी - राजू रामचंद्र, एन. आर. रथ, सुश्री के. भारद्वाज आणि एस. आर. भट.

उत्तरवादींसाठी - अल्ताफ अहमद, अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल आणि एन. एन. गोस्वामी, एस. डब्ल्यू. ए. कादरी, टी. व्ही. रत्नम आणि अनिल कटियार.

न्यायालयाचा निर्णय देण्यात आला.

एम. के. मुखर्जी, जे. अनुमती मंजूर.

अपीलकर्ता हा भारतीय लष्कराचा कायमस्वरूपी नियुक्त अधिकारी होता, जो मेजर या प्रमुख पदावर कार्यरत होता. ते जालंदर शहरातील मिलिटरी फार्ममध्ये तैनात असताना त्यांना 10 सप्टेंबर 1990 रोजी निर्देशांनुसार आणि लष्करप्रमुखांच्या वतीने नोटीस बजाविण्यात आली होती, ज्यात त्यांची सेवा आर्मी अधिनियम 1950 च्या कलम 19 अंतर्गत (थोडक्यात कायदा) आणि आर्मी नियम, 1954 च्या नियम 14 सह (थोडक्यात 'नियम') अंतर्गत का समाप्त करू नये याचे कारण दर्शविण्याचे आवाहन करण्यात आले होते कारण त्यांनी लष्करी फार्म, जयपूरचे प्रभारी कर्मचारीवर्ग म्हणून त्यांच्या कार्यकाळात गैरवर्तन केले होते. हे गैरप्रकार सूचनेच्या परिच्छेद 3 मध्ये नमूद केले आहेत, परंतु ते या अपीलच्या उद्देशाने योग्य नसल्यामुळे, त्यांचा तपशील देणे आवश्यक नाही. * ज्या कारणांमुळे लष्करप्रमुखांना कायदा आणि नियमांच्या तरतुदींचा अवलंब करण्यास प्रवृत्त केले गेले ते नोटीसच्या परिच्छेद 4 मध्ये समाविष्ट आहे, जे खालीलप्रमाणे आहे :-

"आणि लष्करप्रमुखांचे आणखी समाधान झाले आहे की वरील गैरवर्तनाबद्दलची न्याय चौकशी अव्यवहार्य आहे कारण न्यायालयीन चौकशीला अंतिम रूप देण्यात येईपर्यंत ते मुदत बाह्य झाले होते आणि त्यांचे मत आहे की तुम्हाला नोकरीवर कायम ठेवणे इष्ट नाही."

कालांतराने, अपीलकर्त्याने त्याच्या प्रस्तावित सेवेच्या समाप्तीविरोधात कारण दाखवले, परंतु त्याला अधिकाऱ्यांची अनुकूलता मिळाली नाही. त्यामुळे, त्यांच्या शिफारशींनुसार, केंद्र सरकारने 28 फेब्रुवारी 1992 रोजी अपीलकर्त्याची सेवा समाप्त करण्याचा आदेश जारी केला. त्यामुळे व्यथित झालेल्या अपीलकर्त्याने राजस्थान उच्च न्यायालयाच्या विद्वान न्यायाधीशांसमोर रिट याचिका दाखल केली. संपुष्टात आणण्याच्या आदेशाला दुजोरा देताना अपीलकर्त्याने मांडलेल्या तत्त्वचा आधार असा होता की कायद्याच्या कलम 19 मधील तरतुदी आणि नियमांच्या नियम 14 चा वापर केला जाऊ शकत नाही कारण कोर्ट मार्शलद्वारे त्यांची न्याय चौकशी चालवण्यासाठी कायद्याच्या कलम 122 अंतर्गत निर्धारित केलेल्या मर्यादेचा कालावधी संपून बराच

काळ लोटला होता. याव्यतिरिक्त, असा युक्तिवाद करण्यात आला की खटला चालवणे अव्यवहार्य असल्याचे अधिकाऱ्यांचे समाधान, नियम 14 नुसार प्राप्त झाले नाही. अपीलकर्त्याने नोटीसमध्ये आरोप केलेल्या गैरवर्तनाबद्दल आपण दोषी असल्याचेही फेटाळले आणि त्याविरूद्ध आपला बचाव केला.

विद्वान न्यायाधीशांनी रिट याचिका मंजूर केली, आव्हान केलेला आदेश रद्द केला आणि अपीलकर्त्याला सर्व परिणामी लाभांसह सेवेत पुन्हा रुजू करण्याचे निर्देश दिले. वरील आदेश पारित करताना विद्वान जी न्यायाधीशांनी प्रथम असे मत मांडले की अपीलकर्त्याला इतरांच्या चुका आणि गुन्ह्यांसाठी बळीचा बकरा बनवले गेले. कायद्याचे कलम 19 आणि नियमांच्या नियम 14 च्या लागू होण्याच्या संदर्भात, विद्वान न्यायाधीशांनी अपीलकर्त्याच्या सबमिशनशी सहमती दर्शवत जी प्रामुख्याने दिल्ली उच्च न्यायालयाच्या लेफ्टनंट कर्नल (टी. एस.) एम. सी. ढिंगरा - वि - युनियन ऑफ इंडिया आणि इतर (१९८०) २ दिल्ली लॉयर १०९, या द्विसदस्यीय खंडपीठाच्या निकालावर अवलंबून होती. उत्तरवादी युनियन ऑफ इंडियाने दाखल केलेल्या अपील मध्ये उच्च न्यायालयाच्या द्विसदस्यीय खंडपिठाने विद्वान एकल न्यायाधीशाचा वरील निकाल बाजूला सारला आणि अपीलकर्त्याची रिट याचिका फेटाळली. एम. सी. ढींगरा यांच्या प्रकरणात (उपरोल्लेखित) दिल्ली उच्च न्यायालयाने घेतलेला दृष्टिकोन योग्य नाही आणि कायद्याच्या कलम 122 अंतर्गत निर्धारित केलेल्या मर्यादेचा कालावधी संपल्यानंतरही नियमांच्या नियम 14 सह कायद्याच्या कलम 19 अंतर्गत कार्यवाही केली जाऊ शकते, असे द्विसदस्यीय खंडपीठाने म्हटले. विद्वान एकल न्यायाधीशांनी अपीलकर्त्याच्या बाजूने नोंदवलेल्या तथ्यांचे निष्कर्षही अस्वस्थ करणारे होते. द्विसदस्यीय खंडपीठाच्या वरील आदेशाला या अपीलमध्ये आव्हान देण्यात आले आहे.

श्री. रामचंद्रन यांनी अपीलमध्ये मांडलेल्या युक्तिवादांचे कौतुक करण्यासाठी प्रथम कायदा आणि नियमांच्या संबंधित तरतुदींचा संदर्भ घेणे योग्य ठरेल. या कायद्याचे कलम 19 खालीलप्रमाणे आहे :-

"या कायद्याच्या तरतुदींना आणि त्याअंतर्गत बनवलेल्या नियमांना

आणि विनियमांना अधीन राहून केंद्र सरकार या कायद्याच्या अधीन असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीला सेवेतून डिसमिस किंवा काढून टाकू शकते".

पुनरुत्पादनाची आवश्यकता असलेले कायद्याचे दुसरे कलम म्हणजे कलम 122, जे त्या वेळी खालीलप्रमाणे होते :-

" (1) उपकलम (2) द्वारे तरतूद केल्याखेरीज, कोणत्याही गुन्ह्यासाठी या कायद्याच्या अधीन असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीवर अशा गुन्ह्याच्या तारखेपासून तीन वर्षांचा कालावधी संपल्यानंतर कोर्ट मार्शल द्वारे न्याय चौकशी केली जाणार नाही.

(2) उपकलम (1) च्या तरतुदी फसव्या नोंदणीच्या गुन्ह्याच्या खटल्याला किंवा कलम 37 मध्ये नमूद केलेल्या कोणत्याही गुन्ह्याला लागू होणार नाहीत.

(3) उपकलम (1) मध्ये नमूद केलेल्या कालावधीच्या गणनेत, युद्धकैदी म्हणून अशा व्यक्तीने किंवा जो शत्रूच्या प्रदेशात, गुन्हा केल्यानंतर अटक टाळण्यासाठी घालवलेली कोणतीही वेळ वगळली जाईल.

(4) जर संबंधित व्यक्ती, अधिकारी नसलेला, त्यानंतर सक्रिय सेवेवर सोडून जाण्याखेरीज किंवा लबाड नावनोंदणीशिवाय सोडून देण्याच्या गुन्ह्यासाठी कोणताही खटला सुरू केला जाणार नाही जर प्रश्नातील व्यक्ती, गुन्हेगारी आयोगाने, नियमित सैन्याच्या कोणत्याही भागासह किमान तीन वर्षे अनुकरणीय पद्धतीने सातत्याने काम केले.

नियमांचा नियम 14, जोपर्यंत तो आपल्या सध्याच्या हेतूंसाठी संबंधित आहे, खालीलप्रमाणे वाच

" गैरवर्तणुकीमुळे केंद्र सरकारकडून सेवेची समाप्ती - (1) जेव्हा गैरवर्तणुकीमुळे कलम 19 अंतर्गत एखाद्या अधिकाऱ्याची सेवा समाप्त करण्याचा प्रस्ताव असतो, तेव्हा त्याला अशा कारवाई विरुद्ध उप-नियम (2) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या पद्धतीने कारण दर्शविण्याची संधी दिली जाईल :-

परंतु हा उपनियमा लागू होणार नाही

(अ) ज्या वर्तणुकीमुळे त्याला फौजदारी न्यायालयाने दोषी ठरवले होते त्या वर्तनाच्या

आधारावर सेवा समाप्त केली जाते; किंवा

(ब) जेथे केंद्र सरकारचे असे समाधान होते की, कारणांसाठी, लेखी नोंद केली जावी, तेथे अधिकाऱ्याला कारण दाखविण्याची संधी देणे हितकारक किंवा वाजवीपणे व्यवहार्य नाही.

(2) जेव्हा एखाद्या अधिकाऱ्याच्या गैरवर्तनावरील अहवालाचा विचार केल्यानंतर, केंद्रीय सरकार किंवा लष्करप्रमुखांचे समाधान होते की कोर्ट मार्शलद्वारे अधिकाऱ्यावर खटला चालवणे अनिष्ट किंवा अव्यवहार्य आहे, परंतु असे मत आहे की त्या अधिकाऱ्याला सेवेत कायम ठेवणे अनिष्ट आहे, तेव्हा लष्करप्रमुख अशा प्रकारे अधिकाऱ्याला त्याच्या विरोधात असलेल्या सर्व अहवालाची माहिती देईल आणि त्याला लेखी स्पष्टीकरण सादर करण्यास सांगितले जाईल. (भर दिला जाईल).

रामचंद्रन यांनी प्रथम असा युक्तिवाद केला की कायद्याच्या कलम 19 अंतर्गत केंद्र सरकारने आपल्या अधिकारांचा वापर करून जी अधिकाऱ्याची सेवा संपुष्टात आणण्यासाठी नियम 14 (2) अंतर्गत संकल्पित केलेल्या संक्षिप्त प्रक्रियेचा अवलंब करण्याची एक आवश्यकता म्हणजे कोर्ट मार्शलद्वारे त्याची सुनावणी अव्यवहार्य किंवा अव्यवहार्य आहे याचे समाधान मिळवणे.

xxxxxxxxx

रामचंद्रन यांनी प्रथम असा युक्तिवाद केला की कायद्याच्या कलम 19 अंतर्गत केंद्र सरकारने आपल्या अधिकारांचा वापर करून अधिकाऱ्याची सेवा संपुष्टात आणण्यासाठी नियम 14 (2) अंतर्गत संकल्पित केलेल्या संक्षिप्त प्रक्रियेचा अवलंब करण्याची एक आवश्यकता म्हणजे कोर्ट मार्शलद्वारे त्याची सुनावणी अनिष्ट किंवा अव्यवहार्य आहे याचे समाधान मिळवणे. श्री. रामचंद्रन यांच्या मते, असे समाधान केवळ अशा वेळी मिळू शकते जेव्हा कोर्ट मार्शलद्वारे खटला चालवण्यास परवानगी असेल किंवा शक्य असेल. या प्रकरणात असे मान्य आहे की कलम 122 अंतर्गत ही न्याय चौकशी मुदतमर्यादारोधित असल्याने वरील नियम लागू केला जाऊ शकत नाही. रामचंद्रन यांच्या वरील युक्तिवादात आम्हाला बरेच तथ्य आढळते.

आक्षेपार्ह नोटीस पाठवण्याच्या वेळी, कलम 122 च्या उप-कलम (1) साठी कोर्ट मार्शलद्वारे अपीलकर्त्याची कोणतीही सुनावणी होऊ शकली नाही (जसे ते त्यावेळी होते) यात स्पष्टपणे नमूद केले गेले आहे की तो गुन्हा केल्याच्या तारखेपासून तीन वर्षे संपल्यानंतर सुरू केला जाऊ नये, जो या प्रकरणात जारी होण्याच्या सुमारे 7 वर्षे आधी होता. आक्षेपित नोटीस पाठवण्याच्या वेळी, कलम 122 च्या उप-कलम (1) साठी कोर्ट मार्शलद्वारे अपीलकर्त्याची कोणतीही सुनावणी होऊ शकली नाही (जसे ते त्यावेळी होते) यात स्पष्टपणे नमूद केले गेले आहे की तो गुन्हा केल्याच्या तारखेपासून तीन वर्षे संपल्यानंतर सुरू केला जाऊ नये, जो या प्रकरणात जारी होण्याच्या सुमारे 7 वर्षे आधी होता. खरे तर, आधी बघितल्या प्रमाणे, नोटीसमध्येच असे म्हटले आहे की खटला वेळेच्या मुदतीबाहेर गेला होता. जेव्हा खटला स्वतःच कायदेशीररित्या अव्यवहार्य आणि अस्वीकार्य होता तेव्हा तो अव्यवहार्य असण्याचा प्रश्न आमच्या मते उद्भवू शकत नाही किंवा उद्भवत नाही. 'अव्यवहार्यता' ही 'अशक्यते' पेक्षा वेगळी संकल्पना आहे कारण नंतरचे परिपूर्ण असले तरी, पहिले सर्व घटनांमध्ये काही प्रमाणात कारण सादर करते आणि सरावासाठी काही गोष्टींचा समावेश आहे. वेबस्टरच्या थर्ड न्यू इंटरनॅशनल डिक्शनरीनुसार 'अव्यवहार्य' म्हणजे व्यवहार्य नाही; कार्यरत किंवा आदेशाद्वारे सादर करणे किंवा पूर्ण करणे अक्षम. अव्यवहार्य असे गृहीत धरते' कृती शक्य आहे परंतु काही व्यावहारिक अडचणी किंवा इतर कारणांमुळे ती केली जाऊ शकत नाही. हेच तत्त्व 'अनिष्ट' या चाचणीचे समाधान करण्यासाठीही तितकेच लागू होईल कारण त्याचा अर्थ इष्ट नाही ; परिस्थितीशी अनुकूल नसणारा ; अयोग्य, अनैतिक. त्यामुळे असे मानले जाणे आवश्यक आहे की जोपर्यंत एखाद्या अधिकाऱ्यावर कोर्ट मार्शलद्वारे कायदेशीररित्या खटला चालवला जाऊ शकतो तोपर्यंत संबंधित अधिकारी, अशा खटल्याची सुनावणी अनिष्ट किंवा अव्यवहार्य नाही या आधारावर, नियम 14 (2) लागू करू शकतात. दुसऱ्या शब्दांत, एकदा अशा खटल्याच्या मर्यादेचा कालावधी संपला की अधिकारी, नियम 14 (2) अंतर्गत कारवाई करू शकत नाहीत. आक्षेपित आदेश पारित करताना द्विसदस्यीय खंडपीठाने

नियम 14 (2) चा अर्थ लावताना, त्यात 'अनष्ट ' किंवा 'अव्यवहार्य' अशा शब्दांचा समावेश आहे याचा अजिबात विचार केला नाही आणि कायद्याच्या कलम 127 ने (रद्द केल्यापासून) कोर्ट मार्शलने दोषसिद्धी किंवा निर्दोष मुक्तता दिल्यानंतरही खटल्याला परवानगी दिली होती, याचा अर्थ असा होता की हा नियम मर्यादेच्या कालावधीनंतरही लागू केला जाऊ शकतो. असे दिसते की वरील निरीक्षण करताना उच्च न्यायालयाने हे लक्षात घेतले नाही की कलम 127 हे 'फौजदारी न्यायालय' च्या खटल्याशी संबंधित आहे आणि हे 'कोर्ट मार्शल' शी संबंधित नाही आणि नंतरचा खटला संपल्यानंतरच्या टप्प्याबद्दल बोलतो.

* या प्रकरणाकडे दुसऱ्या दृष्टिकोनातूनही पाहिले जाऊ शकते. जोपर्यंत कोर्ट मार्शलद्वारे खटल्यांच्या मर्यादेचा कालावधी संबंधित आहे तोपर्यंत कायद्याचे कलम १२२ ही एक संपूर्ण संहिता आहे कारण ती केवळ त्याच्या उपकलम (१) मध्ये अशा खटल्यांच्या उपकलम मर्यादेचा कालावधी प्रदान करत नाही तर उपकलम २ मध्ये निर्दिष्ट करते. त्यातील ज्या गुन्ह्यांसाठी मर्यादा कलम लागू होणार नाही. वरील कलमाच्या अटी परिपूर्ण असल्याने आणि कलम 473 फौजदारी प्रक्रिया संहितेप्रमाणे मुदतवाढ देण्यासाठी कायद्यांतर्गत कोणतीही तरतूद करण्यात आलेली नाही - हे स्पष्ट आहे की मर्यादेच्या कालावधीनंतर सुरू झालेला कोणताही खटला स्पष्टपणे बेकायदेशीर असेल. अधिनियमांतर्गत विहित केलेली अशी तरतूद किंवा मर्यादा एखाद्या नियमांतर्गत प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून केलेल्या प्रशासकीय कृतीद्वारे अधिलिखित किंवा अवरोधित केली जाऊ शकत नाही. त्यामुळे, आर्मी नियमांच्या, नियम 14 अंतर्गत असलेल्या अधिकाराचा वापर अशा प्रकारे केला जाऊ शकत नाही जो कायद्यात नमूद केलेल्या मर्यादेच्या पलीकडे जाईल आणि जर नियम 14 चा अर्थ असा लावला गेला तर तो स्पष्टपणे अधिकारबाह्य ठरेल, असा आग्रह करणे रामचंद्रन यांना पूर्णपणे न्याय्य वाटले. त्यामुळे एम. सी. ढींगरा यांच्या खटल्यात (वर नमूद केलेल्या) दिल्ली उच्च न्यायालयाने केलेल्या निरीक्षणांशी आम्ही पूर्णपणे सहमत आहोत की, कोर्ट मार्शलद्वारे खटला चालवता येण्याजोग्या गैरवर्तनाच्या

आरोपांच्या संदर्भात नियम 14 अंतर्गत प्रशासकीय अधिकाराचा कथित वापर करताना, कलम 122 च्या उप-कलम (1) च्या वैधानिक निर्बंधाला कोणतीही प्रशासकीय कृती किंवा फतवा मागे टाकू शकत नाही किंवा वैधानिक तरतूद टाकून देऊ शकत नाही, नष्ट करू शकत नाही किंवा रद्द करू शकत नाही. *

श्री. रामचंद्रन यांचा दुसरा युक्तिवाद असा होता की कोर्ट मार्शलद्वारे अयोग्यता किंवा अव्यवहार्यता किंवा खटल्याच्या संदर्भात समाधान केवळ गैरवर्तनाच्या अहवालाचा विचार करूनच असले पाहिजे. रामचंद्रन यांच्या म्हणण्यानुसार, जर अहवालांच्या अवलोकनानंतर अधिकाऱ्यांना असे आढळले की गैरवर्तनाचे स्वरूप किंवा ज्या संदर्भात तत्याचे अवलोकन होते ते असे होते की कोर्ट मार्शल करणे अनिष्ट किंवा अव्यवहार्य होते, तर नियम 14 अंतर्गत प्रक्रियेचा अवलंब केला जाऊ शकतो. * दुसऱ्या शब्दांत, श्री. रामचंद्रन यांनी सादर केले की, कोर्ट मार्शल करण्याच्या अयोग्यते बद्दल किंवा अव्यवहार्यतेबद्दल समाधान असणे आवश्यक आहे. दुसऱ्या शब्दांत, श्री रामचंद्रन यांनी सादर केले, कोर्ट मार्शल करण्याच्या अयोग्यता किंवा अव्यवहार्यतेबद्दल समाधान असणे आवश्यक आहे जे गैरवर्तनातूनच आले पाहिजे आणि कोणत्याही बाह्य घटकातून नाही जे वरील प्रकरणात कोर्ट मार्शल कार्यवाही मुदत बाह्य करते. श्री. रामचंद्रन यांचा हा युक्तिवादही आमच्या मते अक्षम्य आहे. आधी लक्षात आल्याप्रमाणे, नियम 14 (2) या शब्दांनी सुरू होतो, "जेव्हा एखाद्या कर्मचाऱ्याच्या गैरवर्तणुकीच्या अहवालाचा विचार केल्यानंतर केंद्रीय सरकार किंवा लष्करप्रमुखांचे समाधान होते.... त्यामुळे हे स्पष्ट आहे की, अधिकाऱ्याच्या गैरवर्तनाबद्दलच्या अहवालाचा विचार करून खटल्याच्या अकार्यक्षमतेबद्दल किंवा अव्यवहार्यतेबद्दल समाधान मिळवावे लागेल. याचा अर्थ असा आहे की गैरवर्तन आणि त्याच्याशी संबंधित इतर परिस्थिती ही अशी समाधान मिळविण्यासाठी एकमेव आधार असणे आवश्यक आहे. वरील नियमाचे तात्पर्य उदाहरणाद्वारे चांगल्या प्रकारे समजू शकते. लष्करप्रमुखांना एक अहवाल प्राप्त होतो ज्यामध्ये असे दिसून येते की एका लष्करी अधिकाऱ्याने, विश्वासघाताने शत्रू ला गुप्त माहिती दिली आहे जो

कायद्याच्या कलम 34 अंतर्गत दंडनीय गुन्हा आहे. तथापि, त्याला असे वाटते की अधिकाऱ्यावर यशस्वीपणे खटला चालवण्यासाठी काही साक्षीदारांची तपासणी करणे आवश्यक आहे, ज्यांच्या उपस्थितीची खात्री करणे व्यवहार्य होणार नाही आणि काही कागदपत्रे प्रदर्श करणे आवश्यक आहे, ज्याचा खुलासा करणे राज्याच्या सुरक्षेच्या हितासाठी योग्य ठरणार नाही. अशा परिस्थितीत तो व्यवहार्य नसेल आणि/किंवा अनावश्यक असेल या कारणास्तव न्याय चौकशी शिवाय तो कायदेशीररीत्या नियम लागू करू शकतो. परंतु सध्याच्या प्रकरणातील गैरवर्तणूकीच्या समाधानावर न्याय चौकशी शिवाय पुढे जाणे - जसे की या प्रकरणातील मुदत मर्यादा रोध हे नियम 14 (2) ला पूर्णपणे परके ठरेल.

वरील चर्चेसाठी आम्ही उच्च न्यायालयाच्या द्विसदस्यीय खंडपीठाचा आक्षेपित आदेश रद्द करतो आणि विद्वान एकल न्यायाधीशाचे आदेश पुनर्संचयित करतो. अशा प्रकारे अपील खर्चासह मंजूर करण्यात येते ज्याचे मूल्यांकन रु. 10, 000/- करण्यात येते.

अपील मंजूर.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X